

בעל הנפש הגדולה

אף שחלפו יותר ממאה שנה
מאז שחיבר מוהנדס קרמצ'נד
גנדהי את הספר "הינד סווראג",
בעברית: "שלטון עצמי הודי",
השאלות העולות בו רלוונטיות
גם היום, אולי יותר מתמיד.

גנדהי היה מנהיג הודי פוליטי ורוחני, שהוביל את תנועת העצמאות
ההודית במאבקה נגד שלטון האימפריה הבריטית ונקט התנגדות לא אלימה.
בזכות אלה ועוד, הוא נחשב לאבי האומה ההודית ונמנה עם המנהיגים
המוערכים ביותר במאה ה־20

כתב וצילם: יותם יעקבסון

בסתיו 1909, בהיותו כבן 40, הפליג מוהנדס קרמצ'נד גנדהי על סיפונה של ספינת הקיטור קילדונן קסל בחזרה מלונדון לדרום אפריקה. במהלך עשרת ימי ההפלגה, נפשו געשה בעקבות מפגשים שערך בלונדון עם לאומנים הודים. אותם לאומנים בני עמו דגלו בכוח הזרוע כדי לשחרר את ארצם מעול הבריטים. ההתנגדות לדרכם ליבתה בו אש פנימית. בפרץ יצירה בלתי מרוסן החליט גנדהי להשיב לאותם לאומנים ולשטוח בפניהם את משנתו. הוא ישב על סיפון האנייה

וכתב ללא הרף את ספרו "הינד סווראג", ואף תרגם לגוג'ראטית את "מכתב להינדו", תשובתו של לב טולסטוי לאמן בנגלי ששמו **תקנאת דאס**, שביקש לזכות בתמיכתו של הסופר הדגול במאבק. "הינד סווראג", בעברית: "שלטון עצמי הודי", הוא ספרו הראשון של גנדהי ונחשב מבחינות רבות לחשוב מבין כתביו, בהיותו תמצית משנתו החברתית והפוליטית.

חיים שכאלה

גנדהי, שנחשב באופן רשמי לאבי האומה ההודית, מוכר גם כאחד המנהיגים

הבולטים והמוערכים ביותר במאה ה־20. הוא נולד בשנת 1869 למשפחה הינדית ממעמד ביניים נמוך במדינת גוג'ראט, אזור שבו מרוכזים ג'יינים רבים, בני דת הדוגלים באהימסה, "אי אלימות" בסנסקריט, ומכאן גם בצמחונות אדוקה. את העקרונות האלה, לפחות בהקשרם הדתי, ספג גנדהי מילדות, שכן גם משפחתו הייתה צמחונית. בשנת 1888 נסע גנדהי לאנגליה כדי ללמוד משפטים. טרם נסיעתו התחייב בפני אמו להתנזר מאכילת בשר, משתיית יין ומנשים. בתום לימודיו כעורך דין נסע גנדהי לדרום

פסל של גנדי כאבי
האומה ההודית

פעם אחר פעם נעצר גנדי, נשפט ונאסר. פעם אחר פעם שוחרר והמשיך בפעילותו. הבריטים הנבוכים, שהכירו רק מענה בכוח, לא ידעו כיצד להתמודד עם התנגדות שאינה אלימה. גנדי ידע גם במאבקו לשיפור החברה ההינדית ולשיפור מעמד הטמאים. הוא חזר בו מהתנגדותו לחלוקת אזורי השלטון בין מוסלמים להינדים, ובינואר 1948 נרצח על ידי הינדי קיצוני

מתוך הצגת סיפור חייו של גנדהי במוזיאון למורשת גנדהי במאני בהוון, מומבאי. מימין לשמאל: גנדהי מתוודה בפני אביו על שגנב זהב משכנים; לפני צאתו ללימודים באנגליה גנדהי מתחייב בפני אמו להתנזר מאלכוהול בשר ונשים; משקיט פרעות

הספר "הינד סווראג'" נכתב בצורת דו־שיח בין קורא למשיב, סוגה נפוצה בספרות ההודית הקלאסית. זהו מסמך נוקב המכיל האשמות קשות נגד הציוויליזציה המערבית ותפיסת העולם החומרנית. גנדהי ביקש להציל את ארצו, ואף את העולם כולו, מהשתלטותה של תרבות המערב ומחדירת המודרניזציה, שמבחינתו משחיתה כל חלקה טובה. לעומת זאת, תרבותה של הודו מתוארת על ידו כאידיאלית

אין עוד לבריטים לגיטימציה לשלוט בהודו. בעשורים הבאים פעל גנדהי באופנים שונים נגד עוולות השלטון הבריטי. הוא החרים טקסטיל שחומרי הגלם שלו מהודו אבל יוצר מחוצה לה ויובא אליה במחיר גבוה, ועודד את תומכיו ללמוד לטוות חוטי כותנה ולארוג את בגדיהם בעצמם. גלגל הטווייה נהפך לסמלו. בשנת 1930, בהיותו בן 61, ערך גנדהי את צעדת המלח. הוא מחה על כך שבריטניה גובה מס על מתת שמים כגון ייצור מלח וצעד ברגל 385 קילומטר מהאשראם שלו באחמדאבד עד דאנדי, כפר הודי קטן לחוף הים, שם ייצר עם אנשיו מלח. פעם אחר פעם נעצר גנדהי, נשפט ונאסר. פעם אחר פעם שוחרר והמשיך בפעילותו. הבריטים הנבוכים לא ידעו כיצד להתמודד עם התנגדות שאינה אלימה. גנדהי ידוע גם במאבקו לשיפור החברה ההינדית ובפרט במאבקו לשיפור מעמד הטמאים. גנדהי חזר בו מהתנגדותו לחלוקת אזורי השלטון של הראג' הבריטי בין מוסלמים להינדים. בחילופי האוכלוסין סביב עצמאות הודו ופקיסטן בשנת 1947 נטבחו לפחות מיליון בני אדם. שנה לאחר מכן, ב־30 בינואר 1948, נרצח גנדהי על

בנמל התעופה של בומביי. מאותה שנה החל גנדהי לפעול לתיקון ההתנהלות השלטונית של הבריטים. אחת מפעולותיו הראשונות נגעה בחיוב האיכרים לגדל אינדיגו, צמח שאפשר לייצר ממנו צבע כחול יוקרתי שהבריטים התאוו לו, וזאת בזמן שלחקלאים לא היה מה לאכול. גנדהי הנהיג את שיטת ההתנגדות האזרחית הבלתי אלימה שאותה כינה "סתגרהא", מסנסקריט: "אחיזה מוצקה באמת". באותו זמן הסופר ולוחם החירות **רבינדרנאת טאגור** העניק לו את התואר מהאטמה, "הנפש הגדולה" בסנסקריט, ומאז הוא מוכר גם כמהאטמה גנדהי. עמדותיו של גנדהי ביחס לשלטון הבריטי השתנו מקצה לקצה בשנת 1919. באותה שנה הורה המושל הבריטי בג'אלינוואלה שבאמריצ'ר על פיזור הפגנה שקטה נגד השלטון בנשק חם. כ־400 מהמפגינים נרצחו ויותר מאלף נפצעו. בעקבות האירוע המחריד הצהיר גנדהי כי בעיניו

אפריקה בתקווה להפוך לעורך דין מצליח, אבל תקוותיו לא התממשו. בשנת 1893 הוא סולק מקרון מחלקה ראשונה ברכבת בשל צבע עורו. האירוע המביש הזה היה לאירוע מכונן בחייו. מאותו רגע ואילך, הוא החל לפעול למען זכויותיהם של בני עמו, תחילה בדרום אפריקה ולימים בהודו עצמה, שהייתה נתונה אז לשלטון בריטי. בשנת 1909 נסע גנדהי ללונדון כדי להפעיל שדולה פוליטית נגד החוקים שמפלים אסייתים, שחוקקו על ידי שלטון המיעוט הלבן בדרום אפריקה. בתקופה זו הוא נפגש עם סטודנטים ולאומנים הודים שהאמינו בארגונה של התנגדות אלימה לשלטון הבריטי בהודו. בשובו לדרום אפריקה ענה להם בכתבו את "הינד סווראג'". כעבור חמש שנים שב גנדהי עם אשתו להודו. בשובם, גנדהי כבר הוכר כלוחם חירות למען הודים בדרום אפריקה. המונים חיכו לו וחלקו לו כבוד עת נחת

ידי **נאיראם וינאיק גודסה**, הינדי קיצוני שטען כי חלוקת הודו הייתה בגידה.

שלטון עצמי

הספר "הינד סווראג" נכתב בצורת דר־שיח בין קורא למשיב, סוגה נפוצה בספרות ההודית הקלאסית. זהו מסמך נוקב המכיל האשמות קשות נגד הציוויליזציה המערבית ותפיסת העולם החומרנית. גנדהי ביקש להציל את ארצו, ואף את העולם כולו, מהשתלטותה של תרבות המערב ומחדירת המודרניזציה, שמבחינתו משחיתה כל חלקה טובה. "ארצנו נרמסת לא בעקבי האנגלים, אלא תחת התקפת הציוויליזציה המערבית המזרנית. כעת עוד יש באפשרותנו להינצל, אך ככל שהזמן חולף, כך נעשית המשימה קשה יותר [...] באש הציוויליזציה המזרנית נשרפים בני האדם בלא סוף" ("שלטון עצמי" הגרסה העברית, עמ' 53-54).

גנדהי מאפיין את התרבות המזרנית של המערב בחומרנות, במהירות, במכניזציה ובמערכת משפט מסואבת: "העיסוק בעריכת דין מלמד את האדם שחיתות: הוא מציב לפניו פיתויים שרק מעטים מצליחים להינצל מהם" (עמ' 72). אפילו על הרפואה המזרנית מותח גנדהי ביקורת נוקבת: "אני מפרז באכילה ולוקה בבטני; אני הולך לרופא, הוא נתן לי גלולה. בלי הגלולה, הייתי נושא בעונש הראוי על מעשי, ושוב לא מפרז באכילה" ("שלטון עצמי", עמ' 79).

בספרו, מבהיר גנדהי כי האנגלים יכולים לשעבד את הודו רק בגלל שההודים משעבדים את עצמם לבריטים וכי כל עוד ההודים לא ייטלו אחריות על חייהם - הם יישארו משועבדים. עמדותיו של גנדהי ביחס להישגי התרבות המערבית הן נוקשות וחד־משמעיות: "מטרתה היחידה של הציוויליזציה היא מתן נוחות גופנית. והיא נכשלת באומללות גם כאן [...] אם רק נשב בשקט ונחכה בסבלנות, נראה כיצד היא מכלה את עצמה. הנביא מוחמד עליו השלום לימד כי הציוויליזציה היא שטנית" (עמ' 45).

אפילו נגד הרכבות יוצא גנדהי: "הרכבת מעודדת את הרוע. בסיועה, רשעים מוציאים לפועל את מזימותיהם ביתר-קלות. אתריה הקדושים של ארצנו חוללו. בעבר, עבדו עולי הרגל את האל באתרים האלה לאחר מסע תלאות מזכר. היום, שועטות אליהם להקות של נוכלים הבאים לעסוק בנוכלותם" (עמ' 59).

לעומת זאת, תרבותה של הודו מתוארת על ידו כאידיאלית: "עודנו חרשים באותה מחרשה בת אלפי שנים. עודנו מתגוררים באותן בקתות בוץ וקש, כאבותינו, וגם שיטות החינוך המקוריות שלנו נותרו כשהיו. בחברה שלנו אין מקום לתחרותיות ממררת חיים. אצלנו, לכל אדם ואדם ידוע מה מקומו ובאיזו מלאכה יוציא את מחייתו" (עמ' 83).

בין ביקורת להערצה

ההערצה המוחלטת שלה זכה גנדהי במשך

עשורים רבים מתפוגגת במידה מסוימת. לצד קולות רבים שעדיין מדברים רבות בשבחו, מושמעים היום גם קולות אחרים, המציגים אותו כדמות בוסרית שהפיצה רעיונות לא מגובשים דיים ואף כערץ מושחת, שבמסווה של טוהר ותום ניצל ונישל. יש הטוענים שאף את משנתו, הנתפסת כמקורית בעולם, נטל פחות או יותר מהמוכן, מלאומנים בנגאלים שקמו לפניו בלי שאי פעם התפרסמו מחוץ לגבולותיה של הודו.

נדמה כי גדולי המתנגדים לגנדהי הם הטמאים, אלה שלכאורה היו צריכים להעריצו יותר מכול, שכן הוא התפרסם מאוד במאבקו למענם. בשנת 1915 הוא גרם לתסיסה ציבורית גדולה כשפתח את שערי האשראם שלו בפני משפחת טמאים. כעבור זמן אימץ את אחת מבנות המשפחה כבתו שלו. בכתביו ובנאומו הרבה גנדהי להפציר בבני עמו להתפכח מהרעיון, האפל לדידו, שלפיו אדם נולד אל תוך טומאה, וקרא לשוויון נאור בין המעמדות. במסגרת קריאותיו לשיפור מעמדם של הטמאים, הוא גם העניק להם שם חדש - "האריג'נס", "בני האלוהים". לאור הפעילות הציבורית רחבת ההיקף של גנדהי מתמיה לגלות שלא רק שהטמאים אינם זוקפים לזכותו של גנדהי דבר, הם אף מגלים כלפיו תיעוב מופגן. מתברר

מתוך תערוכה במוזיאון למורשת גנדהי. מימין לשמאל: גנדהי ליד מיטת אביו הגוסס; מברך אלמנות וטמאים; פועל למען שיפור מעמד הטמאים

חשתי בהיעדרו של עומק בשל, קוהרנטי, רציף. פעם אחר פעם שאלתי את עצמי מהי המשנה הצרופה, הכה משכנעת, שגרמה לרבים כל כך לנהות אחריו. עם משאלת לב זו ניגשתי לקרוא את הספר בתרגומו של **נועם שרון** ובהוצאת אדם עולם. שרון נחשף לראשונה למשנתו של גנדהי לפני כ־14 שנה, במהלך לימודיו באוניברסיטה העברית בקורס "על כוח ואי אלימות" שעסק בגנדהי, שלימד **ד"ר יוחנן גרינשפון**. "זו הייתה חוויה רוחנית חזקה; מפגש עם ידע מדהים שהרגשתי שכבר הכרתי אותו באיזשהו אופן", הוא משחזר. לדבריו, באותם ימים הוא אף נעשה דומה לגנדהי במראהו. "ראשי היה קירח, היו לי משקפיים עגולים ולבשתי שָׁל. זו הייתה תקופה סגפנית יותר בחיי, ואף הייתי צמחוני לכמה חודשים".

הספר "הינד סווראג'" לא נקרא במהלך הקורס, והחלטה לתרגם אותו לעברית עלתה בשרון באופן אינטואיטיבי, עוד קודם לקריאתו. כעבור זמן מה הוא נקרא לשירות מילואים ובהשפעת הספר החליט לסרב לשירות צבאי בשטחים. הוא נשלח ל-28 ימי מחבוש, אבל "מעז יצא מתוק", הוא אומר. את אותם ימים שנכפו עליו

מוות. אמבדקר נאלץ להיכנע. הוא אמנם השיג כמה מקומות משוריינים לאנשיו, אבל עשייתו נבלמה בשל התנגדותו של גנדהי. מאז רואים בו בני מעמד הטמאים גיבור שנעשה לו עוול היסטורי אדיר, ובווער בהם לתקנו. משכשלו ניסיונותיו של אמבדקר להביא לתיקון תחוקתי עמוק שיגן על בני מעמדו וישווה את זכויותיהם לזכויותיהם של בני המעמדות האחרים, עזב את הדת. באוקטובר 1956, במהלך כנס גדול, הצהיר שהוא פורש מההינדואיזם המדכא ומקבל על עצמו את הבודהיזם. כשלושה מיליון טמאים הלכו בדרכו מיד וקיבלו על עצמם אמונה זו. כעבור חודשים הוא נפטר. רבים סבורים שמת משברון לב.

מהודו לישראל

כשניגשתי לקרוא את הספר "שלטון עצמי" בעברית, היה עלי להתנער תחילה מדעות קודמות שלי על גנדהי. כשקראתי חלקים מהספר בעבר, וכן את ספרו של גנדהי "אוטוביוגרפיה או סיפור ניסויי עם האמת" (הוצאת אסיה) ומכתבים שבהם ענה גנדהי לכותבים לו או פנה על דעתו שלו לאחרים (למשל להיטלר), תמיד

שהם רואים במעשיו של גנדהי הנצחה של חוקי המעמדות ושל נחיתותם. אפילו את הכינוי "האריג'נס", שנועד להכיל אותם בסדר חברתי כבניו של אותו אל, הם שוללים מכול וכול ומעדיפים להתכנות "דאליטים", כינוי שפירושו "מדוכאים". אחד החטאים הגדולים שהם מייחסים לגנדהי הוא חתירה תחת מעמדו של **בהימראו ראמגי אמבדקר**, פרקליט צעיר שיצא מקרב מעמד הטמאים וחזר להודו לאחר ששבר את המחסומים החברתיים בכוחותיו שלו.

אמבדקר נהפך לדובר הבכיר של בני מעמדו מול הממשלה הבריטית. כשזו נעתרה לדרישתו לצרף מעמדות נחותים למערכת הפוליטית, הוא קרא לחקיקה בנוגע לבחירות נפרדות. לדעתו, טמא היה יכול להיבחר לתפקיד רק אם יבחרו בו הטמאים בנפרד. גנדהי, לעומת זאת, התנגד לכך נחרצות וטען כי פתרונות חילוניים לטיפול בבעיות הטמאים, הנכפים על ידי שלטון זה, יהרסו את ההינדואיזם.

בספטמבר 1932 הסכימו הבריטים לדרישותיו של אמבדקר, אך גנדהי הביע את מחאתו בהצהרה שאם יתקבלו דרישותיו של אמבדקר הוא ישובת רעב עד

נועם שרון: "גנדהי היה דמות מורכבת שסתרה את עצמה. הוא הודה בכך וביקש להתייחס אל עמדתו האחרונה כאל הנכונה מבחינתו. כך גם לגבי הציונות, שאותה שלל שנים רבות עד לקראת רציחתו, כשאמר שיש לעם היהודי זכות קיום בארצו. אדם מבוגר הוא בהגדרה לא מושלם ותועה, והוא נמצא בשאיפה לתקן. ככל שאנשים גדולים ומאירים יותר כך הם חשובים יותר במקומות אחרים"

בכלא הוא הקדיש לתרגום הספר מאנגלית. השאלות הרבות שעולות בספר עוררו אותו לשאול שאלות לגבי חייו. בעקבות מפגש עם סטודנט לספרות הבין שיש דופי בתרגום מכיוון שהוא נעשה מהתרגום האנגלי. כך החליט שרון ללמוד הינדי ולתרגם את הספר משפת המקור (למען האמת, שפת המקור האמיתית היא גוג'ראטית, אבל שפה זו אינה נלמדת בארץ), אגב עריכת השוואות בין הנוסח האנגלי לנוסח ההינדי. מאז שהושלם התרגום חלפו כמה שנים, שבהן היה הספר מונח כאבן שאין לה הופכין במגירה. בתום לימודיו נסע שרון לטיול בהודו. בעיר פונה, על קברה של **קסטורבאי**, אשתו של גנדהי, נדר שרון נדר שהספר יצא לאור ויהי מה. "נדירת נדר היא כלי גנדהיאני מוכר", הוא מבאר. בדרך כמוסה יותר התחבר שרון, באמצעות גנדהי, גם לאמונה באלוהים. בהודו, באמצעות החוויות שצבר שם ובזכות התודעותו לדבקותו הרבה של גנדהי באלוהים, אפשר שרון לעצמו להתחבר לממדים רוחניים יותר בחייו. "ההגדרה שלי את אלוהים אינה ההגדרה הילדותית של אבא שנמצא בשמים. אלוהים עבר פנימה. הוא נמצא בכל אחד מאיתנו ומופיע בקלות במפגש בין אנשים.

האדם הוא נציג האלוהות עלי אדמות". שרון שאל את עצמו כיצד ימשיך בחייו. בעקבות ביקור בגן ילדים אנתרופוסופי גמלה בו ההחלטה ללמוד חינוך אנתרופוסופי. בהמשך הקים את הוצאת אדם עולם, שמפיקה מגזינים אנתרופוסופיים למבוגרים וילדים, ולפני כשנתיים הבשילו התנאים להוצאת הספר לאור. הדרכים הוליכו את שרון אל **ד"ר שמעון לב**, שחקר את דמותו של גנדהי. לב נרתם לרעיון וכתב את ההקדמה, את אחרית הדבר ואת הערות השוליים של הספר, והציע לכלול בספר גם את "מכתב להינדו", מכתבו של טולסטוי שתורגם על ידי גנדהי במקביל לכתיבת הספר.

שלטון האני הגבוה
לשרון היה חשוב לפרסם את הספר, שנכתב לפני יותר ממאה שנה. "השאלות שהספר עוסק בהן אפילו רלוונטיות יותר היום מאשר בימים שבהם נכתב. גנדהי אינו נותן פתרונות, אלא קריאת כיוון. הוא מציע פשטות מרצון - לדעת לומר 'לא' להרבה מהפיתויים שקיימים היום. "למשל, ההתמכרות לטלפונים ולמסכים. אני לא אומר לזרוק אותם, הרי לחיות כיום בלי סמארטפון זה אנכרוניסטי, אבל צריך לדעת כיצד לנהל את החיים עם המכשיר ולשים לב שהוא לא ינהל אותנו. כדאי להחליט במודע מתי מדליקים את המכשיר בבוקר ומתי מכבים אותו. כך גם לגבי קביעת התראות לכניסת אימיילים וכדומה. בעיניי, זו המשמעות הבסיסית ביותר של שלטון עצמי - שה'אני' הגבוה ישלוט בנפש. כשהוא ולא הנפש יהיה הנהג, החיים יובילו אותנו הרחק מפיתויים של חיים ריקים ומבוזזים.

"ברגע שהספר נלקח לכיוון האישי אפשר לקרוא אותו כאילו הוא נכתב על חייך - תמצא שם המון שאלות רלוונטיות, אם כי מעט תשובות. ואולם, מה שחשוב בעיניי זה לעורר את השאלות, כי הפתרונות הם ממילא אינדיבידואליים. כך גם לגבי הפרישות המינית; מי שרוצה

מתוך הצגת טיפור חייו של גנדהי במוזיאון למורשת גנדהי. מימין לשמאל: אסיפת עצמאות; פותר סכסוכים בדרכי שלום; הלווייתו של גנדהי; כריכת הספר "שלטון עצמי"

שבו גנדהי לא ידע להבדיל בין כישור לנול, ורעיון איחודה של הודו כולה. "אפשר לומר שגנדהי לא באמת הכיר את הודו, וזוהי אחת הביקורות המובהקות של המתנגדים לספר. למשל, **גופל קרישנה גוהקלה**, תומכו הגדול של גנדהי, אמר שזה ספר שגנדהי עצמו יתכחש אליו. מתברר שטעה. גנדהי נותר נאמן לתוכנו של הספר עד יומו האחרון."

כוח האהבה

שרון מוסיף כי "הטרגדיה של גנדהי היא שכמעט דבר ממשנתו לא התגשם כמו שרצה, מלבד אי האלימות. אף אחד, למשל, לא קנה את דחיית הציוויליזציה המערבית, למעט בסביבתו. הייתה לו כריזמה שכופפה את מי שלידו. הייתה לו תכונה שהטוב בעיניו צריך להיעשות על ידי סביבתו". האומנם דבר ממשנתו של גנדהי לא התגשם? נדמה לי שדווקא בעשור האחרון, עם התחזקות הכלכלית של הודו וצמיחת מעמד הביניים שלה, התרבות ההודית זוקפת את ראשה. דווקא כעת, כשהמערב אינו מתבלט

לפני שהוקמה מסילת רכבת לירושלים מסופר שישוע זעק נגד השחיתות בבית המקדש: "ביתי בית תפלה יקרא ואתם שמתם אתו למערת פריצים" (מתי, כא 13). גם ניסיונותיו של גנדהי להציג את תרבותה של הודו כתרבות אוטופית המיטיבה עם האדם רחוקים מאוד מהמציאות. שאלתי את שרון מה דעתו על כך. "הספר הוא אכן בוסרי במידת מה. צריך לזכור שזה הספר הראשון שגנדהי כתב. הוא היה בן 40 כשכתב אותו, והספר הזה הוא לדעתי סוג של ביטוי של משבר גיל 40 שלו. אני חושב שגנדהי הסתכל על כל מה שעשה עד אותו יום ושאל את עצמו אם זה מה שהוא רוצה לעשות עד שארית חייו. התשובה שלו הייתה 'לא!'. "הספר מציין בדיוק את הנקודה הזאת, את המיאוס המוחלט בכל מה שהיה. בהדרגה הבשילו אצל גנדהי כל התהליכים האחרים. בעשרת הימים האלה, שבהם כתב הכול, הוא התיישב בדעתו. לכן, אפשר למצוא בספר זרעים לכל מה שעשה אחר כך: מאבק הסתיגרה, צעדת המלח, רעיון המשק האוטרכי וסמלו - גלגל הטווייה, שמוזכר בספר לראשונה בשלב

להקדיש את חייו למטרות נעלות צריך למצוא פתרונות".

מיהו האלוהים של גנדהי?

"האלוהים של גנדהי אישי מאוד. גנדהי הביא תפיסה מודרנית של אלוהות אינדיבידואלית ופנימית. הוא גם כותב: 'מספר הדתות כמספר בני האדם'. גנדהי הושפע מאמונות שונות: הינדיות מאמו, ג'יניות ומוסלמיות מסביבתו וגם נוצריות. אפשר לומר שהוא היה נוצרי טוב, ואף סוג של התגלמות דרכו של ישוע. האידיאל שהוא גילם הוא סוג של אידיאל לאנושות. בעיניי זהו פשר הדת, להצליח להביא את העקרונות הגבוהים בחיים עצמם; בעשייה ובאופן שבו פוגשים אנשים ומתנהלים מולם. זה כמובן מאתגר מאוד. זוהי משימת חיינו כיום. ככל הנראה היסוד הזה הוא מה שהכי התחברתי אליו - לנסות ולמצוא את האלוהות בתוכי, בחיי היומיומיים ובעשייה שלי". בקוראי את הספר מצאתי בו נאיביות לא מבוטלת. ניסיונו של גנדהי להציג את הישגיה הטכנולוגיים של תרבות המערב כרעים בלבד נטול כל ממד של מורכבות ונגוע בסילוף עובדות. הרי עוד הרבה

מושל פקיסטן. כשאתה לומד ממישהו כדאי לקחת את מה שיש לו לתת לך ולהמשיך הלאה".

גנדהי מדבר הרבה על "חוק האהבה", על ההכרה בכך שאהבה מייצגת את המוסר הגבוה ביותר, שאותו מבאר גם טולסטוי ב"מכתב להינדו". נדמה שהעיסוק בחוק זה משול לעיסוק בשאלה האם טבע האדם טוב או רע מנעוריו.

מהו התוקף של "חוק האהבה" והאם על פי גנדהי הוא חל תמיד?

"לפי גנדהי החוק חל תמיד. אם תנסה בכנות מלאה ומספיק זמן, תצליח. התוצאות יהיו טובות יותר ממה שאי פעם תשיג באלימות. שאלה גדולה היא כיצד יש לממש את העקרונות האלה בזוגיות, עם הילדים ועם חברים וקולגות. את דרך האלימות כולנו מנסים, וחיים אותה גם ברמה הלאומית. אנחנו נוכחים מדי יום לאן היא מביאה אותנו ולאן היא אינה מביאה אותנו. חשוב לשים על השולחן את העובדה כי אלימות לא תנוצח באלימות חזקה יותר אף פעם. בפועל, אין לנו אפילו מושגים שמתקרבים לשיח על כוח האהבה, כה הרחקנו מכך. הייתי רוצה ש'חוק האהבה', לפחות כמושג, יהיה מוכר כאפשרות".

ש אם אתה מחפש כיצד להיות נחמד אל אנשים אתה לא יכול להיות גנדהי. "איני יכול להגן על גנדהי בהקשר זה. אני בוחר להתייחס אל הדברים שנותנים לי השראה ולוקח אותם הלאה. אני רוצה ליצור סינתזה מכל מה שלמדתי ולהביא את הדברים באופן אישי לעולם".

גנדהי הוא דמות מלאה סתירות. בנושאים רבים הוא שינה את דעתו באופן קיצוני, אף בנוגע לתוכנית החלוקה של הודו - תחילה התנגד לה ולבסוף דגל בה, מה שהקים עליו את רוצחו.

"נכון. גנדהי היה דמות מורכבת שסתרה את עצמה. הוא הודה בכך וביקש להתייחס אל עמדתו האחרונה כאל הנכונה מבחינתו. כך גם לגבי הציונות שאותה שלל שנים רבות עד לקראת רציחתו, כשאמר שיש לעם היהודי זכות קיום בארצו. אדם מבוגר הוא בהגדרה לא מושלם ותועה, והוא נמצא בשאיפה לתקן. ככל שאנשים גדולים ומוארים יותר, כך הם חשוכים יותר במקומות אחרים ונפילותיהם עמוקות. "בעיניי חייו של גנדהי טובלים בממד טרגי. בערוב ימיו העניינים בפועל נוהלו על ידי ג'ווהרלל נהרו, ראש הממשלה הראשון של הודו, ומוחמד עלי ג'ינה,

עוד בעליונות נכספת, מתפנים בני הודו להעלות על נס את ייחודם התרבותי. נדמה שלא בכדי מונה בהודו שר לענייני יוגה ושכלל הזדמנות בינלאומית מדגישים בכירים בשלטון ההודי את כוחה הרוחני של הודו. נדמה גם כי במובן זה מיושמת כיום דרכו של טאגור, שביקש לשלב בין תרבות חומרנית למשנה רוחנית. אולי זוהי המורכבות שחסרה לי בכתבתו החד-ממדית של גנדהי.

גנדהי מזוהה יותר מכול עם תנועת היעדר האלימות. הוא אולי נמנע מאלימות פיזית, אבל התנהלותו מול אמבדקר ואשתו קסטורבאי, כשנמנע באופן חד-צדדי מקיום יחסי אישות איתה וכשכפה עליה לנקות את השירותים, הייתה כפייתית ואלימה. הוא עצמו מעיד על כך בכתביו. כיצד זה מתיישב עם דמותו?

"אני חושב שצריך לקחת את הדברים בקונטקסט רחב יותר, שנוגע למעמד האישה בהודו", משיב שרון. "קודם כול, חשוב להבהיר שגנדהי ניקה את המחראות בעצמו, אידיאל שהוא ביקש להנחיל לחברי האשראם. לגבי ההימנעות החד-צדדית ממין - הוא מספר שהיא לא הביעה התנגדות. מה יש לומר? כנראה